

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب *سید علی حسینی* دانشجوی رشته *مطرحه* *مقطع تحصیلی* *کارشناسی ارشد* بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه از تحصیلی خود، با عنوان *تاثیرات اقتصادی و اجتماعی تغییرات اقلیمی در بخش کشاورزی ایران* را تأیید کرده، اعلام می نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین المللی، نبوده و تعهد می نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لزوم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو *سید علی حسینی*

امضاء و تاریخ

Laeidi

۱۳۹۱/۱/۲۳

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
 معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم شماره ۳۰

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه / رساله

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان نامه کارشناسی ارشد / دکتری جناب آقای دکتر سید...
 دانشجوی رشته مهندسی عمران (گرایش سازه و اسکلت فلزی) تحت عنوان سازه های بتنی (الکتروالایستک) در تاریخ ۱۳۹۷/۱۲/۹ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان نامه با نمره ۱۹.۶۵ و درجه عالی... مورد تایید هیئت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه یا دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	لهریا نوری	دستیار	دانشگاه امام خمینی	[Signature]
۲	استاد مشاور	صبر آل بویر	دستیار	دانشگاه امام خمینی	[Signature]
۳	داور خارج	رضا نظمدین	استاد	دانشگاه علامه طباطبائی	[Signature]
۴	داور داخل	زرگس انصاری	استاد	دانشگاه امام خمینی	[Signature]
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	محمد سعید صفاری	استاد	دانشگاه امام خمینی	[Signature]

چکیده

قرآن کریم یک دستاورد بی‌نظیر است که زبان آن در میان افراد بشر حتی در میان فصیح‌ترین عرب‌ها تقلیدناپذیر می‌باشد، این کتاب بشر را به مبارزه طلبید تا اگر می‌تواند مانند آن را بیاورند ولی بشر از آوردن حتی یک آیه ناتوان شد و در برابر اعجاز قرآن سر تسلیم فرود آورد. این ناتوانی محققان و پژوهشگران را بر آن داشت تا در خصوص اعجاز آن به پژوهش بپردازند. اعجاز قرآن در سه سطح مطرح شد که هر کدام به طور جداگانه در این کتاب مورد بررسی قرار گرفته‌اند. این سطوح رویکردهای قائل به صرفه، بلاغت و نظم بودند. بخش اعظم این کتاب به رویکردهای دوم و سوم پرداخته است که هر یک طرفداران خود را دارند. این کتاب در سال ۲۰۰۴ م./۱۳۸۳ هـ.ش در ۲۴۳ صفحه نگاشته شده و در انتشارات اتحاد الکتاب العرب در دمشق به چاپ رسیده است.

متن قرآنی علی‌رغم استفاده فراوان از اسالیب و سبک‌های متداول زبان عربی، تدوینی نو به خود گرفته و شاهکاری ادبی به شمار می‌رود. در نتیجه به نوعی از قواعد متداول این زبان خروج کرده و این خروج به بهترین شکل در این کتاب مقدس نمود یافته است. درج متن قرآن در ضمن هیچ کدام از قالب‌های مشخص ادبی همچون شعر، نثر، خطابه و... به راحتی امکان‌پذیر نبود. از این رو مخالفان پیامبر تعابیر مختلفی را به آن نسبت دادند همچون: سحر، جنون، شاعری، کهنات و ... که این خود دلیلی است بر ناتوانی آنان در درک سبک قرآن. در این کتاب سعی شده رویکردهای نقدی مطرح شده در حوزه اعجاز مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: قرآن، اعجاز، تحدی، بلاغت، نظم.

ای عزیز؛

چگونه می توان نعمت را پاس گفت، آنگاه که ما را بمقدم کاروان مشتاقانی قرار دادی که در میان انبوه سوال ها و چراغها به دنبال نیم نخای از کمال کبریایی تومی گردند و آتش اشتیاق به دانستن و سوز نیاز به شناختن تو را با اشک قلم فرو می نشاندند.

و تو

آنگاه بزرگی که بر هر بضاعی اندک که از وجود بنده ای ناچیز به سوی تو بهت می گیرد، نظری کنی و ما حیرت زده عظمت تو و شرمسار کوچکی کاممیان، قدم در راهی نهاده ایم که آرزو داریم در هر منزلش حجم حضورت را احساس کنیم. چرا که تو آن غایت مینمایی که از رنگ کردن نزدیکتر است و هر زمان دست یاقینی ترمی نماید.

مینایت نزدیک

حرکت ما را بپذیر و آن چنان کن که نظر لطف آن عزیزی که گیتی، قائم به وجود اوست، بدرقه راهمان باشد و همراهی هر گمش، نقطه اوج سفرمان؛ که اگر آنچه می کاویم و می آموزیم با تائید آسمانیش تبرک نگرود، پر سه زدن است بی حاصل و ما به توناه می بریم از بی حاصلی و بی هوگی.

تقدیم به شایسته ترین ما:

مادر مهربانم

همو که خدای مهربان نگاهی به چهره پر مهرش را

به قیمت عبادت خود خریدار است.

تنها برادرم و خواهرانم

که مهدی باستان صلابت بخش گام هایم بود.

پاسکزاری

پاس فراوان پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونان شد و به ہمیشگی رحوان علم و دانش ممتحرمان نمود و خوشه چینی علم و معرفت را روزمان ساخت.

اینک در آستانه راهی نو بر خود لازم می دانم پاسکزار تاهم عزیزانی باشم که یاری ام نمودند.

پاس فراوان از ماد و خانواده پر مرم که در سایه مهرشان نهال وجودم مجال زیستن یافت.

مراتب پاس صمیمانه خود را از اساتید ارجمند آقای دکتر پاشا زانوس و آقای دکتر آل بویه لنگرودی دارم، بهره بر خود می بالم و ممتحرم که در مکتب و محضرشان ساگردی علم و معرفت نموده ام. اگر توفیقی در انجام این پایان نامه به دست آمده باشد، نتیجه زحمت بی دریغ ایشان بوده است.

بجاست از دیگر اساتید گروه، آقایان دکتر میر حسینی، دکتر ناطمیان، دکتر شیخی، دکتر حسیدی، دکتر نظری بخاطر راهنمایی های صمیمانه شان تشکر نمایم. همچنین تشکر خود را از استادان محترمی که قبول زحمت داوری پایان نامه را فرمودند ابراز دارم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه مترجم	۱
مقدمه	۱۰
باب اول:	۱۵
فصل اول: اولویت‌های تفکر نقدی در خصوص اعجاز	۱۵
۱- مفهوم اعجاز	۱۶
الف- اعجاز در لغت و اصطلاح	۱۶
ب- رویکردهای پژوهشگران در بیان اعجاز	۲۱
۱- رویکرد معتقد به صرفه:	۲۲
۲- رویکرد معتقد به اعجاز بلاغی قرآن:	۲۴
۳- رویکرد معتقد به اعجاز در نظم قرآن:	۲۶
ارجاعات:	۲۹
۲- ابو عبیده متنی پیشگام	۳۲
الف- ابو عبیده میان انگیزه و رویکرد:	۳۲
ب- اعتدال زبانی و نشانه شناسی متن:	۴۳
ج- سبک‌شناسی آشنائی‌زدائی در متن قرآن:	۵۰
ارجاعات:	۶۰

فصل دوم: ساختار بلاغی اعجاز قرآن کریم	۶۵
۱-مراتب کلام واقسام آن:	۶۷
۲-ساختار هنری متن:	۷۴
۳-بلاغت و فصاحت واعجاز:	۸۶
ارجاعات:	۹۴
فصل سوم: نقد زیبایی شناختی رویکرد بلاغی:	۹۸
الف - مجاز: زیبایی شناسی آشنائی زدائی.....	۹۹
ب - استعاره: زیبایی شناسی کاربرد واژگانی	۱۱۳
ج - ایجاز: زیبایی شناسی اعتدال زبانی	۱۲۵
ارجاعات:	۱۴۰
باب دوم:	۱۴۵
فصل اول: نظم اساس اعجاز:	۱۴۶
۱ - متن: بلیغ، فصیح، جایز واقسام کلام:	۱۴۸
الف-انسجام	۲۰۴
ب-خروج:	۲۰۵
ج- تنزیل خطاب:	۲۰۷
د- وصف:	۲۰۸
ارجاعات:	۲۱۰

فصل دوم: رشد نظریه نظم از لحاظ متنی و عملیاتی	۲۱۷
ارجاعات:	۲۴۴
فصل سوم: نظم و اعجاز	۲۴۸
۱- دوگانه مثال و آشنائی زدائی در متن قرآن:	۲۴۸
۲- تکرار و تفاوت و اعجاز:	۲۶۲
۳- متن بین سطح ایده آل و بیان مجازی:	۲۶۸
ارجاعات:	۲۸۱
فهرست منابع و مآخذ	۲۸۵

«و ما كان هذا القرآنُ أن يُفترى من دون الله، ولكن تصديق الذي

بين يديه و تفصيل الكتاب لا ريبَ فيه من ربِّ العالمين»

«سوره یونس / آیه ۳۷»

قرآن پژوهی دانشی است کهن که از دیرباز مورد توجه مفسران، نحودانان و زبان شناسان بوده و دانشمندان مختلف از ابعاد گوناگون این کتاب آسمانی را مورد تحلیل قرار داده‌اند. پیشرفت‌ها و تحولات معاصر ادبی نیز با ورود به حوزه زبان عربی بلافاصله قرآن را متنی مناسب برای مطالعه و پژوهش یافته که از جمله می‌توان به رویکرد نقد ادبی اشاره کرد که در آثاری همچون کتاب حاضر نمود یافته است. کتاب "نقد و اعجاز" نوشته‌ی دکتر محمد تحریشی یکی از منابع ارزشمندی است که قرآن را با نگرش و دیدگاه جدیدی مورد بررسی قرار داده است. از آن جایی که آثار این نویسنده تا کنون به زبان فارسی ترجمه نشده است من لازم دیدم که فارسی زبانان با آثار و شیوه‌ی پژوهش این منتقد آشنا شوند و با توجه به این که این کتاب با رویکردی نوین به بررسی نظرات و آثار مربوط به مبحث بحث برانگیز اعجاز پرداخته است تصمیم گرفتم آن را برای ترجمه برگزینم.

متن قرآن کریم علاوه بر ابعاد دینی و اعتقادی دارای ارزش زیباشناختی زبانی نیز می‌باشد و قرائت‌های متعددی برای این متن ارائه شده که این تعدد پدیده‌ی اعجاز را در آن توجیه می‌کند. به منظور پی بردن به این قرائت‌ها و تسلط بر ارزش‌های زیبایی شناختی که به اعجاز رنگ واقعیت می‌بخشند، ابزارهای کاربردی ویژه‌ای ایجاد شده است که در این کتاب این ابزارها مورد بررسی و تأمل قرار گرفته‌اند. در این کتاب پژوهش‌ها و تحقیقات اعجازی پنج قرن اول هجری مورد بررسی قرار گرفته است که این بررسی‌ها قرائتی متمایز برای متن قرآن پیشنهاد کردند و مسئله‌ی "انتخاب نمونه‌ی زیبایی شناختی" را در قرائت مطرح نمودند.

این کتاب رویکردهای نقدی قرآن پژوهانی همچون ابو عبیده مثنی، باقلانی، خطابی و جرجانی را بررسی می‌کند که به اعجاز قرآن پرداخته‌اند تا بدین وسیله به ناتوانی بشر از آوردن متنی شگفت

همچون متن قرآن اعتراف کند.

این کتاب مشتمل بر دو باب کلی است که هر باب به سه فصل تقسیم می شود. تمرکز باب اول بیشتر بر بعد بلاغی اعجاز قرآن کریم و در باب دوم بر جنبه‌ی نظم آن است.

فصل اول از باب اول با عنوان اولویت‌های تفکر نقدی در اعجاز در زیر فصل اول ابتدا به تعریف اعجاز در لغت و اصطلاح می‌پردازد. در قسمت دوم به بررسی رویکردهای پژوهشگران در بیان اعجاز قرآن می‌پردازد که به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱- صرفه ۲- اعجاز بلاغی ۳- اعجاز نظمی. در زیر فصل دوم مؤلف ابتدا رویکرد نقدی ابو عبیده معمر بن مثنی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در قسمت دوم به بررسی مبحث اعتدال زبانی و نشانه شناسی متن می‌پردازد. قسمت سوم به بررسی سبک شناسی آشنائی زدائی اختصاص دارد.

فصل دوم با عنوان ساختار بلاغی اعجاز قرآن کریم خود به سه زیر فصل تقسیم می‌شود. زیر فصل اول به مراتب و اقسام کلام می‌پردازد. زیر فصل دوم مربوط به ساختار هنری متن است. در زیر فصل سوم به مباحث فصاحت و بلاغت و اعجاز پرداخته می‌شود.

فصل سوم به نقد زیبایی شناختی رویکرد بلاغی اختصاص دارد. زیر فصل اول مختص به مجاز است که نمود زیبایی شناسی آشنائی زدائی در کلام عرب است. در زیر فصل دوم به استعاره به عنوان زیبایی شناسی کاربرد واژگانی می‌پردازد. زیر فصل سوم نیز مربوط به ایجاز است که مؤلف از آن به عنوان زیبایی شناسی اعتدال زبانی یاد می‌کند.

اما باب دوم که به سه فصل تقسیم می‌شود. در فصل اول با عنوان «نظم، اساس اعجاز» اقسام کلام را ذکر می‌کند که شامل سه قسم بلیغ، فصیح و جایز است و در پایان فصل به مفاهیم زیبایی شناختی انسجام، خروج، تنزیل الخطاب و وصف می‌پردازد.

فصل دوم با عنوان رشد نظریه‌ی نظم به نظم کلام بر اساس دیدگاه جرجانی در نظریه‌ی نظم می‌پردازد.

فصل سوم با عنوان نظم و اعجاز شامل سه زیر فصل است که زیر فصل اول به زیبایی شناسی مثال و آشنائی زدائی در متن قرآن می‌پردازد. زیر فصل دوم مربوط به تکرار و تفاوت و اعجاز است. در این

جا مؤلف دیدگاه خطابی را در مورد تفاوت بررسی کرده که معتقد به عدم تفاوت در قرآن است. در زیر فصل آخر با عنوان متن بین سطح ایده‌آل و بیان مجازی، تغییرات زبانی از نظر جرجانی مورد بررسی قرار می‌گیرد که از کاربرد رایج خارج شده و در قالب مجاز قرار گرفته‌اند.

اما در خصوص ترجمه‌ی این کتاب باید گفت که با توجه به این که مبحث این کتاب یک مبحث کاملاً تخصصی است ترجمه‌ی آن نیاز به تخصصی کارآمد داشت که بتوان اصطلاحات موجود در آن را به درستی ترجمه و حق مطلب را ادا کرد. برخی از مطالب در این کتاب به شدت دچار ابهام و پیچیدگی بود که بنده سعی کردم در حد توان خویش و البته با یاری استادان محترم راهنما و مشاور این پیچیدگی‌ها را برطرف گردانم و ترجمه‌ای درست و درخور از این متن ارائه دهم. سعی حقیر بر این بود که ترجمه‌ی این کتاب تا حد ممکن روان باشد از این رو اساس ترجمه خویش را بر ترجمه ارتباطی قرار دادم ولی در مواردی که در تنگنا قرار گرفتم ناگزیر به استفاده از شیوه معنایی شدم تا حتی الامکان بتوانم مقصود نویسنده را به مخاطب منتقل و جانب امانت را در آن رعایت کنم. مقصود من از رعایت امانت ترجمه‌ی لفظ به لفظ نیست بلکه رساندن همان مفهومی که در ذهن نویسنده وجود دارد به مخاطب زبان مقصد است.

از مشکلاتی که در ترجمه این کتاب با آن روبرو بودم معادل‌یابی برای اصطلاحات بود که در حد توان کوشیدم معادل‌های مناسب را برای این واژگان استخراج کنم. اما برای آن دسته از اصطلاحات که تعدادشان کم هم نبود و در فارسی معادل نداشتند از خود واژه عربی استفاده کردم و در صورت لزوم در زیرنویس درباره آن توضیح دادم.

در مورد ترجمه‌ی ضمائر که در این کتاب به وفور یافت می‌شود باید بگویم که با توجه به این که در زبان عربی ضمائر و فعل‌ها به صورت مذکر و مؤنث ذکر می‌شوند امکان تشخیص مرجع ضمائر به مراتب آسان‌تر از زبان فارسی است که معمولاً به غیر از قرینه‌ی معنایی قرینه‌ی دیگری برای این تشخیص وجود ندارد از این رو در بسیاری موارد ناگزیر به جایگزین کردن ضمائر با مرجعشان شدم تا بدین گونه ابهام موجود را برطرف کنم.

در خصوص برخی از عبارات هم که در فارسی برای آن معادل وجود داشت سعی کردم از معادل آن استفاده کنم؛ از آن جمله می‌توانم به این مورد اشاره کنم:

لکل مقام مقال: هر سخن جائی و هر نکته مکانی دارد.

معرفی و تحلیل اثر:

کتاب "نقد و اعجاز" نوشته دکتر تحریشی کتابی است حائز اهمیت در حوزه نقد ادبی تا جائی که از کتب مرجع در این حوزه به شمار می‌رود. این نویسنده و منتقد الجزایری و استاد دانشگاه وهران چندین کتاب ارزشمند در این باب نوشته است که از جمله می‌توان به کتاب "ادوات النص" اشاره کرد.

اهمیت کتاب حاضر از این جهت است که با موشکافی به بررسی مهم‌ترین نقطه نظرات مطرح شده در خصوص مسئله‌ی اعجاز قرآن در پنج قرن اول هجری می‌پردازد. این تلاش‌ها اساس هر تحقیق و پژوهشی به شمار می‌رود که قضیه اعجاز را موضوع بحث خود قرار می‌دهد؛ زیرا متن قرآن را به گونه‌ای متفاوت قرائت نموده است. در این راستا نزدیکی این پژوهش‌ها به دوره‌ی نزول قرآن کریم و وحی و نزدیک بودن زبان صاحبان این رویکردها به زبان فصیح و رموز و حالات آن و به ویژه میراث عظیم شعری کمک شایانی به غنی کردن این پژوهش‌ها کرده است.

آنچه توجه محققان عرب در عصر حاضر به آن معطوف شده، رویکرد جدید نقد ادبی در حوزه علوم قرآنی است. این پژوهشگر کوشش فراوانی کرده تا به نتایج مطلوب دست پیدا کند، او میزان رشد و گسترش رویکرد نقدی را در پژوهش‌های اعجازی نشان می‌دهد و ابزارهای عملی این پژوهشگران را در قرائت متن قرآن معرفی می‌کند. تمام این تلاش برای تأکید بر دو مسئله است:

اول: عظمت قرآن و ناتوانی بشر از آوردن چیزی مانند آن.

دوم: حضور رویکرد نقدی در میان اعراب قدیم، هر چند در اشکال ابتدائی خود که بیشتر بر ذوق و سلیقه‌ی شخصی تکیه داشت تا اصول نقدی.

این کتاب از این لحاظ حائز اهمیت است که راه را برای هر کسی که در حوزه‌ی نقد قدیم و نیز اعجاز قرآن قدم می‌گذارد هموار می‌سازد و تلاش بسیاری می‌کند تا متون این عالمان اعجاز شناس را درک کند.

تقلید ناپذیری اصطلاحی است ادبی و کلامی که برای ماهیت بی‌نظیر کلام قرآنی به کار می‌رود و عربی آن «اعجاز» می‌باشد. گرچه واژه «اعجاز» در قرآن به کار نرفته است، ولی هم ریشه آن در قالب فعل ماضی یعنی «أعجزه» وجود دارد.^۱ اساس و مبنای این کتاب حول این اصطلاح می‌چرخد.

اما در خصوص عنوان این کتاب باید گفت که عنوانی است مختصر و دقیق: نقد و اعجاز، که دو مبحث مهم را به واسطه‌ی حرف عطف در یک جا جمع می‌کند. این امر خود اشاره‌ای است به استفاده‌ی نقد ادبی از پژوهش‌های اعجازی که از قرون آغازین ظهور اسلام شروع به نشو و نمو کردند. این نام با عنوان اصلی رساله‌ی دکتر تحریشی با عنوان «نقد ادبی در پژوهش‌های اعجازی قرآنی تا پایان قرن پنجم هجری» متفاوت است و نام کتاب خلاصه‌تر و دقیق‌تر است.

با وجود این که این اختصار در عنوان، محدوده‌ی زمانی‌ای را که مورد نظر این محقق است و خط مشی او را نشان نمی‌دهد، ولی از دیگر سو نشان می‌دهد که نقد اعجاز شناسانه‌ی متن قرآن از ارزش‌های مختلف زبانی و بلاغی و معنایی در قرآن و نیز میراث ادبی عربی پرده برداشته است. همچنین نشان می‌دهد که محدوده‌ی اعجاز تلاش‌های مختلف قدیم و معاصر را دربردارد. تلاش‌هایی که هدفشان دستیابی به راز اعجاز در این کتاب مقدس است.

خط مشی کلی این پژوهشگر در این پژوهش خط مشی تاریخی است؛ چرا که او تحقیقات اعجازی پنج قرن اول هجری را مورد بررسی قرار می‌دهد. او ابتدا سخن را با رویکرد ابو عبیده مثنی آغاز می‌کند که او را همچون سردمداری به شمار آورده است و با زمخشری به پایان می‌رساند که او را خط پایان این

---

^۱ پروفیسور ریچارد سی، مارتین، مقاله «اعجاز القرآن»، دایرة المعارف لایدن، ترجمه دکتر محمد جواد اسکندر لو، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲.

شیوه از تحقیقات برمی‌شمارد. وی خاطر نشان می‌کند که این دوره در استوار سازی مفهوم اعجاز و مباحث مربوط به آن مهم به شمار می‌رود. همان‌طور که در این دوره بحث و پژوهش نیز پایه‌های خود را محکم می‌کند.

این شیوه به ما اجازه می‌دهد سیر تحول و اقسام این پدیده را دنبال کنیم و تلاش منتقدانی را که به آن پرداخته‌اند مقایسه کنیم. چرا که تجربه‌ی یک منتقد یا مجموعه‌ای از منتقدان در یک دوره نمی‌تواند برای ترسیم محدوده‌ی کلی این موضوع کافی باشد ولی وقتی آن را با تلاش دیگر منتقدان در دوره‌های مختلف مقایسه کنیم از این طریق می‌توانیم تصویری گسترده از این مفهوم ارائه دهیم که خطوط کلی آن را ترسیم می‌کند، هر چند که هر یک از این منتقدان این مبحث را به شکلی متفاوت نقد کرده باشند.

نویسنده تنها بر خط مشی تاریخی صرف محدود نمی‌شود و هدف او فقط ذکر پژوهش‌های اعجازی در یک دوره‌ی محدود نیست، بلکه می‌کوشد در موضع یک تحلیلگر به این مواد تحقیقی بنگرد و نظرات مختلف را تحلیل کند. او قرائت‌های پژوهشگران مختلف را از متن قرآن بررسی می‌کند و در پی قرائت معیار برای این متن می‌گردد. عمل قرائت، فهم و تنوعی عمیق از مفاهیم و اصطلاحاتی را ارائه می‌کند که در حوزه‌ی اعجاز جای می‌گیرند. قرائتی که این پژوهشگر مد نظر دارد ادعا نمی‌کند که تنها قرائت موجود است یا این که عاری از هر گونه خطا و اشتباهی است، بلکه یکی از قرائت‌های احتمالی است که به پژوهشگر کمک می‌کند نظریات و مسائل مطرح شده توسط اعجاز‌شناسان قدیم را متوجه شود و آن‌ها را مورد بررسی قرار دهد.

در این کتاب سه رویکرد معتقد به اعجاز قرآن مورد بررسی و کنکاش قرار می‌گیرد: صرفه، بلاغت و نظم. سپس نقطه نظرات مهم‌ترین منتقدانی که به این رویکردها پرداخته و پایه‌های نظریه خویش را بر آن بنا نهاده‌اند عنوان می‌شود.

همان‌طور که ذکر شد این کتاب به دو باب کلی تقسیم می‌شود که باب اول بر اعجاز بلاغی متمرکز شده است و باب دوم بر اعجاز نظم. البته در فصل اول از باب اول ابتدا به بررسی مفهوم کلی اعجاز

می‌پردازد و تعریف ابن خلدون را در مورد این واژه به عنوان تعریف متمایز مطرح می‌کند، وی می‌گوید: «اعجاز قرآن در وفاداری معنای آن به تمامی مقتضیات حال چه مقتضیات ظاهری و چه مفهومی است و این معنا بالاترین مرتبه‌ی کلام و نیز کامل‌ترین نوع آن است». پیش از رسیدن به تجربه‌ی ابو عبیده ابتدا اولویت‌های تفکر نقدی را در این خصوص ذکر می‌کند تا پس از آن به رویکرد ابو عبیده بپردازد که به گفته‌ی این محقق در این پژوهش‌ها به سردمداری رسیده است.

البته با توجه به این که هر فصل در این کتاب به سه زیر فصل تقسیم می‌شود بهتر بود فصل دوم از باب دوم را نیز به زیر فصل‌هایی تقسیم می‌کرد.

از عوامل موفقیت این منتقد در شیوه‌ی نقدی خود ژرف نگری او در تجارب منتقدان اعجازی و نتیجه‌گیری از این تجارب است. روش نقدی تاریخی او نیز به محتوای کتاب غنا و تنوع می‌بخشد. در این کتاب ما با محققانی برجسته و کتاب‌هایی نفیس روبرو هستیم که به عنوان مهم‌ترین منابع در بررسی اعجاز به شمار می‌روند.

بیشتر گفتیم که این محقق رویکردهای پژوهشگران را در بیان اعجاز قرآن بررسی می‌کند. بر مبحث صرفه چندان تمرکز نمی‌کند؛ چرا که این رویکرد توسط اکثر منتقدان مردود اعلام شد. اما بلاغت و نظم به طور گسترده مورد بررسی قرار می‌گیرند و اعجاز در این دو به عنوان مفهومی برجسته مطرح و بررسی می‌شود.

شاید غنای محتوای این کتاب به مسائل زیر بازگردد:

- بررسی درست آثار منتقدانی که به اعجاز قرآن پرداخته‌اند. این امر در سخنان و مثال‌ها و شرح و تحلیل او با کمک نظریات جدید در نقد مشخص است و حاصل این بررسی یک نقد درست است.
- گستردگی و تنوع مآخذ و منابع قدیم و جدید که نشانگر دید وسیع و همه‌جانبه‌ی این منتقد و جنبه‌ی علمی تحقیق اوست.

- وضوح مفهیمی که اعجاز شناسان به واسطه‌ی آن به متن قرآن پرداخته‌اند و آن را قرائت کرده‌اند؛ مثل مبحث خروج در نزد باقلانی، تکرار و تفاوت نزد خطابی و مجاز نزد ابو عبیده و نظم در نزد جرجانی. این پژوهشگر از اصطلاحات جدیدی استفاده کرده است همچون انزیاح که من واژه‌ی «آشنائی زدائی» را به عنوان معادل آن قرار دادم و اقتصاد لغوی که معادل «اعتدال زبانی» را برای آن انتخاب کردم. به عقیده‌ی من این دو واژه معادل دو اصطلاح قدیم هستند، یعنی: مجاز و ایجاز. او قرآن را به عنوان نمود کاربرد صحیح این دو اصطلاح به شمار آورده است. در واقع این دو اصطلاح به نوعی خروج از قواعد معمول زبان هستند که در قرآن کریم تجسم یافته است.

نقاط مشترک میان اسلوب‌های زبان عربی قبل از اسلام و متن مقدس قرآن هرگز به این معنا نیست که متن جدید نوشته‌ای متداول و معمولی برای مردم عرب به شمار می‌رفت. متن قرآنی علی‌رغم استفاده فراوان از اسالیب و سبک‌های متداول زبان عربی، تدوینی نو و ابداعی به خود گرفته و شاهکاری ادبی به شمار می‌رفت.^۱ این مسأله به طور گسترده در این کتاب مورد ملاحظه قرار گرفته است.

یکی از موضوعات مهمی که در این کتاب مورد بحث و بررسی قرار گرفته تبدیل جایگاه قرآن از توجیه به وسیله‌ی متن شعری، به جایگاه مرجعیت و استناد برای شعر است. خلیل ابن احمد فراهیدی در کتاب «العین»، نخستین کتاب لغت زبان عربی، در شرح بسیاری از واژگان در کنار اشعار عرب از آیات قرآنی نیز به عنوان شاهد یاد می‌کند^۲ که نشانگر جایگاه ادبی قرآن به عنوان یک شاهکار مرجع است.

در میان منابع این کتاب منابع اساسی مربوط به اعجاز قرآن به چشم می‌خورد؛ همچون «اعجاز القرآن» باقلانی، «دلائل الإعجاز» جرجانی و «بیان إعجاز القرآن» خطابی و سایر کتب. به علاوه‌ی مجلات و قاموس‌های قدیم همچون لسان العرب و القاموس المحيط.

این ترکیب بین قدیم و جدید حتی در میان منابع نیز به چشم می‌خورد که توزیع تقریباً مشابهی در این کتاب دارند. این ترکیب نشان می‌دهد که نویسنده خواسته کتابش از هر حیث کامل باشد و اصطلاحات و مفاهیم قدیم را در قالب مباحث و رویکردهای نقد جدید مطرح کند. تا با این کار هم از میراث کهن عربی

^۱. نک: الاتقان فی علوم القرآن، سیوطی، منشورات رضی، قم، ۱۳۶۳. ج ۲، ص ۳۱۸؛ طه حسین: فی الأدب الجاهلی، قاهره، دارالمعارف، ص ۷۱.

^۲. برای نمونه نک: العین، خلیل فراهیدی، به کوشش: مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، دارالهجرة، ۱۴۰۹، چاپ دوم، صص ۱۰۱ و ۱۱۲.

بهره گرفته باشد و هم رنگ و بویی نوین به آن ببخشد تا با عصر خود هم قدم شود و خود را در تلاش اندیشمندان و منتقدان قدیم و معاصر سهیم گرداند.

با توجه به این که با پیشرفت علم نگاه‌ها بیشتر به سوی قرآن معطوف می‌گردد امید است که ترجمه‌ی این کتاب که در حوزه‌ی علوم قرآنی قرار دارد افق دید تازه‌ای را نسبت به اعجاز در قرآن کریم باز کند و راهگشای قرآن پژوهان و منتقدان پارسی زبان و پویندگان علم و دانش در عرصه پژوهش‌های نقدی و قرآنی باشد و به منبعی جدید در به روز رسانی تحقیقات صورت گرفته در کشورمان تبدیل گردد.

در ترجمه‌ی این کتاب هرگز مدعی کاری مهم و برجسته نبودیم و به ضعف‌ها و نقایص ماحصل تلاش خود معترفیم. از اساتید گرامی انتظار داریم تا با شمردن نقایص و کاستی‌ها خطاهای احتمالی را بر ما بخشوده و گوشزد نمایند.

در پایان لازم می‌دانم مراتب قدردانی خود را از استادان ارجمندم آقایان دکتر احمد پاشا زانوس به عنوان استاد محترم راهنما و دکتر عبد العلی آل بویه لنگرودی به عنوان استاد محترم مشاور که بر این جانب منت نهاده و به این رساله به دیده دقت و مرحمت نگریسته‌اند ابراز نمایم، بدون رهنمودها و راهنمایی‌های ایشان حقیر توان به انجام رسانیدن این مهم را در خود نمی‌دید.